

מעדני שבת

פרשת שופטים תשפ"ו

גליון 525

— מעדנים על הפרשה בהלכה ובאגדה —

נערך בס"ד ע"י מתתיהו אליהו הכהן זילביגר

עגלה ערופה

כתיב (כא, א) 'כי ימצא חלל באדמה אשר ה' אלקיך נתן לך לרשתה נפל בשדה לא נודע מי הכהו כו' הרמב"ם (רוצח ט' א') פוסק הרוג שנמצא נופל בארץ ולא נודע מי הכהו, מניחין אותו במקומו ויוצאין חמשה זקנים מבית דין הגדול שבירושלם ומודדין ממנו אל הערים שסביבות החלל, אפי' נמצא בצד עיר זו שהדבר ידוע בודאי שהיא הקרובה מצוה למדוד.

אחר שמודדין ונודעה העיר הקרובה קוברים את הנהרג במקומו וחוזרין זקני ירושלם למקומן, ובית דין של אותה העיר מביאין עגלת בקר משל אנשי אותה העיר ומורידין אותה אל נחל שהוא שוטף בחזקה, וזהו נחל איתן. ועורפין אותה שם בקופיץ מאחריה, ובית דין של אותה העיר עם כל זקני העיר אפילו הם מאה הכל רוחצין את ידיהן שם במקום עריפתה של עגלה. ואומרים שם בתוך הנחל בלשון הקודש ידינו לא שפכה את הדם הזה ועיינו לא ראו, כלומר שלא בא לידינו הנהרג הזה ופטרנוהו בלא מזונות ולא ראינוהו והנחנוהו בלא לוי, והכהנים אומרים בלשון הקודש כפר לעמך ישראל אשר פדית ה' ואל תתן דם נקי בקרב עמך ישראל, והולכין להן, והקב"ה מכפר. הנה מצוה זו נוהגת אם נמצא חלל בא"י או בעבר הירדן אבל לא בחוץ לארץ.

מבואר שאפי' אם יודעים איזה עיר קרובה עדיין צריך מדידה, המשנה למלך (הל' א') כתב בידוע דהיא קרובה יותר אינו צריך למדוד עיירות הסביבות רק לאותו עיר מודד לקיים מצות מדידה, ובאין נודע החיוב למדוד עיירות הסביבות כדי לידע איזה קרובה יותר אבל המצוה למדוד תמיד. אבל הבאר שבע חולק וס"ל שגם בידוע צריך למדוד לכל עיירות.

איתא בגמ' (ב"ב כ"ג:) אמר ר' חנינא רוב וקרוב הולכין אחר הרוב אף על גב דרוב דאורייתא וקורבא דאורייתא רובא עדיף, מתיב רבי זירא והיה העיר הקרובה וכו' אף על גב דאיכא אחריית דנפשי מינה, ותיירץ בדליכא, ומקשינן וליזל בתר רובא דעלמא, ומתירץ ביושבת בין ההרים וכו', מכח זה פוסק הרמב"ם אם יש עיר רחוקה מזו רק אנשים מרובים יותר מזו הקרובה הולכין אחר הרוב והמרובין מביאים עגלה אף על פי שהולכין אחר הרוב מן התורה והולכין אחר הקרוב אפי' הכי הרוב עדיף.

המנ"ח תמה כי בפשטות כוונת הגמ' לומר דהתורה חייבה לקרוב רק במקום דליכא רוב אבל במקום דאיכא רוב לא חייבה התורה לקרוב, אבל ודאי אין חיוב על העיר המרובה, כי בפסוק כתיב 'העיר הקרובה', וכן מפורש בתוס' ר"ד שם.

כעין זה שנינו במשנה (סוטה מ"ד:) וכו' הרמב"ם (הל' ה') אין מודדין לירושלם ואם נמצא סמוך לירושלם אין ירושלם מביאה עגלה ערופה, דגזירת הכתוב הוא ומניחין ירושלם ומודדין אל עיירות אחרות כל הקרובה ביותר מביאה עגלה ערופה. וכן אין מודדין אלא לעיר שיש בה ב"ד של כ"ג ועיר שאין בה זקנים אין מודדין לעיר הלזה ומניחין אותו עיר ומודדין לעיר שיש בה ב"ד איזה הקרובה ביותר מביאה.

תוס' (ב"ב כ"ג:) תמה על זה שמניחין עיר שאין בה בית דין ומודדין לעיר שיש בה בית דין כיון שמוכח מהסוגיא דטעם דעיר הקרובה מביאה עגלה ערופה הוא משום דמוכח שההורג בא משם א"כ כיון דהעיר שאין בה ב"ד היא קרובה ומוכח שההורג בא משם למה העיר האחרת הרחוקה שיש בה ב"ד מביאין.

הנה מתוס' משמע שהטעם שהעיר הקרובה מביאה עגלה ערופה הוא משום דאמרין שמשם יצא הרוצח, אולם יש שכתבו שהטעם משום דאמרין שממנה יצא הנפטר בלא ליווי והם צריכים כפרה על זה.

עוד שנינו שם נמצא סמוך לספר או לעיר שרובה עובדי כוכבים לא היו עורפין. וכן פוסק הרמב"ם נמצא סמוך לספר אין מביאין שחזקתו שעכ"ם הרגו, וכן אם נמצא סמוך לעיר שיש בה עכ"ם אין מודדין דעכ"ם הרגו. המנ"ח כתב שהרמב"ם סתם וכתב עיר שיש בה עכ"ם משמע דאף כשיש עכ"ם אחד בעיר אין מביאין, ובמשנה מבואר לעיר שרובה עכ"ם נראה דוקא שרובה עכ"ם דאזלינן בתר רוב אבל אם ליתא רובא עכ"ם אף מחצה על מחצה מביאין, אף דישראל יש להם חזקת כשרות ועכ"ם שופכי דמים המה מ"מ מביאין אם לא ברוב עכ"ם, אבל מהרמב"ם שסתם נראה אף במועט עכ"ם אין מביאין ודבר זה צ"ע.

נחל איתן

עוד שנינו במשנה שם מורדין אותה לנחל איתן, איתן כמשמעו קשה, ובדיעבד אף על פי שאינו איתן כשר. רש"י פי' נחל איתן היינו קרקע קשה של אבנים אבל הרמב"ם כתב שמורדין אל נחל ששוטף בחזקה משמע שהוא מפרש דהוא נחל מים.

מדכתיב 'לא נודע מי וכו' דרשינן הא נודע אפי' עד אחד לא היו עורפין, הרמב"ם (הל' י"ב) פוסק אפילו כשיש רק עבד או אשה או פסול לעדות בעבירה לא היו עורפין, לפיכך משרבו הרצחנים בגלוי בטלה עגלה ערופה. המנ"ח מוסיף שאם בא אחד ואמר שהוא הרגו אם אומר שהיה בשוגג נאמן ואין עורפין, ואם אמר במזיד אין אדם משים עצמו רשע ופלגין דיבורו דאחר הרגו ולא נודע מי א"כ עורפין.

החינוך כתב שמצות עגלה ערופה אינו נוהג אלא בזמן הבית כשאנו דנין דיני נפשות, אבל המנחת חינוך חולק וכתב שנוהג בזמן שא"י בישובה ואינו תלוי באם הב"ד יושבים בלשכת הגזית או לא כי לא צריך כאן מן המקום ההוא, ואינו דומה לדיני נפשות.

הכלי חמדה מיישב שהחינוך ס"ל דעיקר מצות עגלה ערופה היא שעל ידי זה יתברר מי הרוצח וידון בבית דין, או כמו שכתבו המפרשים דע"י הפירסום יבואו עדים ויתברר מי הרוצח, או כמו שכתב בתרגום יונתן דמהעגלה נעשה תולעים והם יבררו מי הרוצח ועל ידי זה יהיה נידון בבית דין, וכיון שכל מצות עגלה ערופה שע"ז יהיה הרוצח נידון במיתה, א"כ זה דווקא בזמן שהב"ד דנין דיני נפשות, אבל בזמן שאין דנין דיני נפשות ליכא מצות עגלה ערופה אלו דבריו.

כתיב (יז, טז) 'לא ירבה לו סוסים כו', הצרור המור מפרש שמלכי הגוים הם רוצים להתגדל ולהשתרר במלכותם בג' אופנים, האחד בהרבות הסוסים, לזה אמר ולא ירבה לו סוסים. והשני להרבות נשים להתחתן במלכים רבים ולהרבות בבנים ובבנות לקחת לו מזרעו מושלים, ולזה אמר לא ירבה לו נשים, והשלישי להרבות כסף וזהב לעשות אוצרות ולזה אמר וכסף וזהב לא ירבה לו.

ולפי שאלו הג' דברים הם קיום המלכות, הסוסים לנצח המלחמות וכן צריך כסף וזהב לתת לאנשי הצבא, ונשים רבות ובנים בנות שיבאו לעזרו ולהיות לו מגן, ומלך ישראל אין לו להרבות סוסים ונשים וכסף וזהב א"כ איך ילחם עם אויביו בלא סוסים וכסף וזהב, וכן אם לא יהיו לו נשים רבות אולי לא יהיה לו בן ויפסק המלכות ממנו. לזה אמר 'והיה כשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו את משנה התורה', וע"י התורה יזכה המלך שיהיו לו כל אלו הדברים.

כתיב (יח, ט) 'כי אתה בא אל הארץ וגו' לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וגו', יש להתבונן מה ענין אזהרה על הכישוף לארץ ישראל, ועוד הא כבר נזכרנו על הכישוף וכתיב גם עונשה.

העמק דבר מפרש כי ארץ ישראל מצומצם זמנה בגשמי השנה, ובזה תלוי חיותן של יושביה, ונצרך לדעת מתי ירדו גשמים שלא לאחר הזמן של זריעה ולא להקדים הרבה, והיו ז' האומות משתמשים בידיעות כאלו זה בכה וזה בכה, ומשו"ה נזכרו ישראל ביחוד כי אתה בא אל הארץ לא תלמד לעשות וגו', ולא בא להזהיר שלא יהיו בעצמם מכשפים וכדומה, אלא לא ילמדו לעובד כוכבים בתוכם לעשות כדי לדעת מה שיהיה.

כתיב (יט, ח) 'ואם ירחיב ה' אלקיך את גבולך כאשר נשבע לאבתך ונתן לך את כל הארץ אשר דבר לתת לאבתך, כי תשמר את כל המצוה הזאת לעשתה אשר אנכי מצוך היום לאהבה את ה' אלקיך וללכת בדרכיו כל הימים ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה'. יש לתמוה שהפסוק מתחיל לומר שהוא בזכות האבות ושוב אמר שהוא משום שכלל ישראל שומרים את המצות. המשך חכמה מפרש שיש שני אופני גאולות, האחת 'בעתה' שזה אם לא זכו, ואז יתקיים (זכריה יג, ב) 'ואת רוח הטומאה אעביר וכו', 'ולא ישמע עוד שוד ושבר וכו', וגם לא יהיה רוצח בשוגג. והאחת 'אחישנה' והוא כאשר יזכו ויהיה דור שכולו זכאי ואז יהיה עולם כמנהגו נוהג, ואין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות בלבד, ולכן נאמר 'ואם ירחיב ה' את גבולך וגו' כי תשמור לעשות את כל המצוה' זהו האופן של אחישנה אז ויספת לך עוד שלוש ערים על השלוש האלה. אבל אם יהיה מצב של בעתה אז לא צריך ערי מקלט כי מיד יהיה מצב שלא ישמע עוד שוד ושבר ולא יהיה מעשה רציחה בעולם.

אלול

ר' יצחק בלזר בכוכבי אור (מאמר ד') כתב אדם המקדים את עצמו לדאוג ימים רבים לפני בוא יום הדין, כי ירך לבבו ויכנע רוחו ולהכניס בקרבו פחד וחרדת הדין ולעשות איזה רושם בנפשו להתעסק בכשרון המעשה ובקשת רחמים, אף אם לא יספיק להכריע כף הזכיות על העונות, ולזכות מצד שורת הדין, אפי' הכי יש בכחה לעורר רחמים ממקור הרחמים ולהטות דינו כלפי חסד, משא"כ אם האדם בעצמו ישכח ויסיח דעתו בכל החדש, והוא בעצמו לא יחוש ולא ידאג כלל מפני יום הדין, אשר הוא יום להפקד כל רוח ונפש, אז אין מקום חלילה לרחמים. ולזאת אף אם המקדים והמאחר ביחוס מצבם יהיו מעשיהם שקולים, בכ"ז בעת יעברו כל באי עולם לפניו הקב"ה זה אחר זה, הנה הדעת נותן כי אותן שהן מקדימים לבא וכבר הכינו עצמם מימים רבים וממתינים ומצפים להיות מוכנים להתיצב בדין, המה יעברו לפניו הקב"ה לראשונה. כי מדת הרחמים יפנה לפניו הדרך לעבור לראשונה, וכל אחד לפי ערך קדימות זמן הכנתו יעבור לפני הקב"ה ראשון ראשון.